

TEOLOŠKA FUNKCIJA *b'rit* U IZRAŽAVANJU I OBLIKOVANJU ODNOSA IZMEĐU JAHVE I NARODA U STAROZAVJETNIM SPISIMA

BOŽO LUIĆ

Jedva da je moguće dostatno snažno istaknuti složenost i važnost stvarnosti što je obuhvaćena hebrejskim pojmom *b'rit*. Makar i površno zavirivanje pod koru njegove stvarnosti otvara cijeli niz veoma krupnih pitanja na koja nije jednostavno a ni potpuno moguće naći primjerene odgovore. Međutim, budući da je riječ o središnjem pojmu starozavjetne biblijske poruke, o pojmu što povezuje oba zavjeta, potrebno je uvijek iznova ulaziti u njegove teološke dubine i odatle izvlačiti nekadašnja iskustva koja bi u našem vremenu mogla poslužiti makar kao okvirni putokaz.

Zapletenost i složenost s obzirom na stvarnost određenu općim pojmom *b'rit* dolazi s dviju strana. Riječ je, prije svega, o jednom jedinom pojmu što obuhvaća cijeli spektar odnosa na raznim područjima života. S druge strane, sam pojam imao je dug povijesni put i, dakako, različite funkcije. Da bi se ipak došlo do osnovnih teoloških iskustava što su sažeta u biti ovoga pojma, nužno je obratiti pozornost na njegovu različitu uporabu u određenom biblijskom i povijesnom kontekstu, te uzeti u obzir raznovrsnost tipologije stvarnosti označene kategorijom *b'rit*.

Imajući pred očima svu širinu tematike, bilo je nužno u našem konkretnom slučaju ograničiti temu i teološki je odrediti, ostavljajući po strani cijeli niz zanimljivih i važnih pitanja. Već iz samog naslova rada naziru se određeni graničnici koji omeđuju bogatstvo materije i raznovrsnost pitanja. U vidokrug našeg zanimanja ušla je ponajprije teološka funkcija *b'rit*, dakle sve ono što se tim pojmom izražavalo i tim izražajima željelo postići u odnosima između Jahve i naroda, odnosno pojedinaca. Tijekom povijesti ti su se odnosi razvijali i oblikovali, te doživljavali nove zamahe ali i imali svoju stagnaciju što je vodila do potpune blokade odnosa i razrvgavanja *b'rit*.

Put kojim ćemo se zaputiti u tu višeslojevitu stvarnost počet će od činjenice raznovrsnosti odnosa što buja pod jednim jedinim pojmom i od njegove semantičke analize. Poslije toga bit će podrobnije analizirano nekoliko konkretnih tipova saveza sklopljenog između Jahve i pojedinaca, odnosno Jahve i naroda, tražeći u njima određene stalne strukturne elemente koji bi nam omogućili da napravimo mozaik iskustava što su kategorizirana tim pojmom.

1. Značenjska složenost pojma *b'rit*

Hebrejski pojam *b'rit* upotrijebljen je u Starome zavjetu 287 puta, i to uvijek u gramatičkom obliku jednine. Statistički podaci pokazuju da je pojam najviše rabljen u knjigama Postanka i Ponovljenog zakona: po 27 puta, u knjizi Izlaska 13 puta, u Jošuinovoj knjizi 22 puta, u knjigama o kraljevima 26 puta, u Jeremiji 24, Ezekijelu 18, Izaiji 12 puta, a kod ostalih proroka zanemarljivo malo.¹ Iz navedenog, makar i djelomičnog, statističkoga grafikona može se izvući zaključak da se u Petoknjižju pojam *b'rit* vrlo često rabi: čak 82 puta, te kod proroka Jeremije i Ezekijela. Te statističke činjenice navode dalje na razmišljanje kako je zapravo kategorija *b'rit* bila vrlo česta u doba deuteronomističke djelatnosti i u tijeku oblikovanja predaja u Petoknjižju i u teološkom utemeljenju odnosa naroda i Jahve, izražavajući kroz njega vjeru u smislenu budućnost, te onda i u doba kad je takva budućnost bila dovedena u pitanje.

S druge pak strane kategorija *b'rit* ima u određenim kontekstima² značenja koja, čak ni u bitnim oznakama, nisu potpuno istovjetna.³ E. Kutsch⁴ u svojoj zaista dobroj studiji pokušao je prikazati višeslojevitu stvarnost što je pokriva kategorija *b'rit*. Cjelokupnu povijest istraživanja tog pojma E. Kutsch kategorizira u dva smjera.

a) U prvi smjer spada i određenje i prevođenje *b'rit* s pojmom »savez«, lat. »foedus«, njem. »Bund«, engl. »covenant«, franc. »alliance«, tal. »alleanza«. Takvo određenje pojma označavao bi međusobni odnos partnera koji bi, naravno, uključivao prava i dužnosti što bi proistjecala iz tog odnosa. Takav prijevod s teološkim posljedicama, uz neznatne razlike, rabili su uglavnom stariji autori.⁵

¹ E. KUTSCH, מִצְוָה *b'rit* Verpflichtung, u: THAT I, München, 1971, str. 341; ISTI, *Gesetz und Gnade. Probleme des alt. Bundesbegriffs*, u: ZAW 79 (1967), str. 18–35.

² A. JEPSEN, *Berith. Ein Beitrag zur Theologie der Exilzeit*, u: *Verbannung und Heimkehr*. FS W. Rudolph, Tübingen, 1961, str. 161–179. Ovaj autor navodi više mogućnosti u pristupu stvarnosti što je označena pojmom *b'rit*.

1. On navodi kako je moguće krenuti od židovske predaje, ali tad se javljalo pitanje je li ona shvaćala taj pojam kako ga je shvaćao Izrael.

2. Moglo se također krenuti i od židovskih prijevoda, ali se time otvara problem da li je grčki pojam *diatheke* odgovarajući pojam hebrejskom pojmu *b'rit*.

3. Polazište u istraživanju mogao bi biti i religiozni okoliš kao i staroistočnjački državni ugovori, ali je ostao problem koliko je opravdano praviti potpune usporedbe.

4. Može se krenuti i putem etimološkog izvođenja, ali taj put može donijeti samo potvrdu postojećeg tumačenja, ali ne može nikada donijeti zadovoljavajuću obrazložbu nekog tumačenja.

Autor predlaže ipak kao ispravan put »oslušivanje ondašnje uporabe riječi«. To »oslušivanje« proizlazi iz konteksta u kojem se nalazi konkretni pojam. Istom tada moguće je istražujući etimologiju napraviti usporedbu s jezičnim i ostalim ustanovama u izraelskom okružju.

³ Zbog različitih mogućnosti u prijevodu tog pojma s hebrejskoga na suvremene jezike, a među njima i hrvatski, ostavljen je za početak samo hebrejski original. Već ta činjenica govori kako ni izdaleka nije jednostavno pronaći jednoznačan pojam u prijevodu koji bi vrijedio za svaku upotrebu.

⁴ E. KUTSCH, *Verheissung und Gesetz. Untersuchungen zum sogenannten Bund im Alten Testament*, Berlin – New York, 1973.

⁵ ISTI, *n. d.*, str. 1–2. U ovu skupinu spadaju autori: J. Pedersen, F. Brown – S. R. Driver – Ch. A. Briggs; tu ulazi i ranije izdanje rječnika Gesenius – Buhl. Od novijih Kutsch navodi i shvaćanje W. Eichroda, *Religionsgeschichte Israels*, 1969.

b) Pripadnici drugoga smjera imaju oblik prijevoda »odluka«, »odredba«, »uredba«. U tim pojmovima bitna je odrednica koja ističe odredbu zakona kojim se nešto određuje ili uređuje, ili odluka kao vlastita odredba kojom se netko obvezuje. Međutim i ta značenja mogla bi u konačnici voditi pojmu »savez«.⁶

c) Preokret u istraživanju dogodio se, kako to ističe i E. Kutsch,⁷ s člankom J. Begricha⁸ u kojem on interpretira *b'rit* kao »odnos u kojemu jedan moćnik postavlja prema sebi drugoga manje moćnoga«. Osim toga Begrich izričito tvrdi kako se pod pojmom *b'rit* nipošto ne podrazumijeva dvostran ugovor prema kojem bi oba partnera pribavljala sebi jednaka pravi i dužnosti. Takvo shvaćanje pojma *b'rit*, prema Begrichovu gledanju, došlo je do izražaja istom u kasnijoj, drugotnoj preradbi predaja.

Na Begricha se u svom istraživanju teološkog sadržaja pojma *b'rit* navezuje A. Jepsen,⁹ ali se on u svojim zaključcima od njega i razlikuje. Jepsen ističe da je *b'rit*, koji se odnosi na čovjeka ili skupinu ljudi, »svečano pred Jahvom preuzeto samoobvezivanje, pristanak, obećanje nekome drugom«.¹⁰ Božji *b'rit* bi, prema tome, značio »Božji pristanak«. Očito je da je A. Jepsen naglasio važnost Jahvine strane. Osim toga, za njega *b'rit* nije samo »odnos«, nego je to konkretni Jahvin čin.

Potkraj sedamdesetih godina, više iz praktičnih potreba nego iz teoloških motiva, otvorena je diskusija o prijevodu pojma *b'rit* / *diathēkē* na hrvatski jezik. Tijek diskusije svodio se na alternativni prijedlog da se *b'rit* / *diathēkē* prevede riječju »savez« ili pak »zavjet«. Pristaše prijevoda s riječju »savez« obrazlagali su svoje mišljenje nizom razloga, pri čemu se posebno isticalo potrebu da ovaj hebrejski pojam treba suvremenom čovjeku otvoriti nova značenja i pokrenuti ga na razmišljanja o tako važnoj stvarnosti. Pristaše druge opcije uz svoje razloge posebno su isticali da riječ zavjet bolje izražava biblijski sadržaj stvarnosti *b'rit* u kojoj Bog pokreće inicijativu, brine se i održava taj odnos s partnerom.¹¹

d) Na osnovi takvoga razvojnog prikaza semantičkog određenja pojma *b'rit* može se zaključno reći da *b'rit* nije samo »odnos« nego i »odredba«, »obveza« koju netko preuzima, pa u tom smislu taj pojam znači i »pristanak«, »zadanu riječ«. U ovakvom određenju riječi valja gledati tekstove Još 9,15; 1 Sam 11,1; Pnz 7,2; Izl 23,32; 34,12.15; Su 2,2.

⁶ U ovaj smjer spadaju sljedeći autori: Mühlau-Volck, J. Ch. K. von Hofmann, F. Delitzsch, K. v. Orelli, H. L. Strack, B. Stade i E. Kautsch.

⁷ ISTI, *n. d.*, str. 4.

⁸ J. BEGRICH, *Berit. Ein Beitrag zur Erfassung einer alttestamentlichen Denkform*, u: ZAW 60(1944), str. 1-11.

⁹ A. JEPSEN, *n. d.*, str. 165.

¹⁰ ISTI, str. 178.

¹¹ I. GOLUB, *Ideja »saveza« u Konstituciji »Lumen gentium«*, u: BS 36(1966), str. 380-389; J. FUČAK, *Zavjet ili Savez?*, u: BS 37(1967), str. 375-379; LJ. RUPČIĆ, *Zavjet ili savez?*, U: BS 38(1968), str. 223-232; J. FUČAK, *Sklapam savez s vama*, u: Svesci 13(1969), str. 36-47; B. DUDA, *Ideja Saveza u Svetom pismu*, u: Upoznajmo Bibliju 11(1969), str. 14-19.

Nadalje, *b^{er}it* znači također i nalaganje obveze onomu s kime se »sijeće« *b^{er}it*. Babilonski kralj Nabukodnezar nameće obvezu samo židovskom kralju Zedekiji i samo on, Zedekija, snosi odgovornost ako se ne bude obdržavao *b^{er}it* (Ez 17,13–14). Sličan slučaj susrećemo i u Jr 34,8.¹²

B^{er}it može također značiti i uzajamno obezivanje partnera. Kao tipičan primjer navodi se slučaj kad su izraelski kralj Salamon i tirski kralj Hiram zaključili *b^{er}it* i tada je među njima zavladao *šālôm* (1 Kr 5,26). Slično obotranu preuzimanje obveze susreće se i u 1 Kr 15,19, gdje je izviješteno kako kralj Judeje i Damaska »sijeku« *b^{er}it*. Sličan oblik *b^{er}it* sklopljen je i između Davida i Jonatana (1 Sam 23,18).¹³

e) U svezi s iznesenim zanimljivo je također pogledati i šarenilo glagola koji su ušli u sintagmu s pojmom *b^{er}it*. Najčešće susrećemo sintagmu *krt b^{er}it* – »odsjeći savez« u smislu ustanoviti savez, šte se nerijetko povezuje s rasijecanjem životinje na dva dijela prilikom sklapanja takvoga »saveza«. Kao podloga za takvo tumačenje sintagme *krt b^{er}it* služili su tekstovi Post 15,10.17; Jr 34,18.

U predužanjsko vrijeme pojavljuje se druga sintagma *qwm* (hif.) *b^{er}it* – »uspostaviti *b^{er}it*« (Ez 16,60). Međutim pojam *b^{er}it* susrećemo i s drugim glagolima: *ntn b^{er}it* – »dati *b^{er}it*« (9,12; 7,2); *sym b^{er}it* – »postaviti *b^{er}it*« (2 Sam 23,5); *šb^{er} b^{er}it* (nif.) – »zakleti se na *b^{er}it*« (Pnz 4,31); *ngd* (hif.) *b^{er}it* – »objaviti *b^{er}it*« (Pnz 4,13); *šwh* (pi.) *b^{er}it* – »narediti *b^{er}it*« (Pnz 4,13); *bō^{er} b^{er}it b^{er}* – »stupiti u *b^{er}it*« (Jr 34,10); *‘md b^{er}it* – »pristupiti u *b^{er}it*« (2 Ljet 34,32).

Opsluživanje saveza označava se glagolima *zkr b^{er}it* – »sjetiti se *b^{er}it*« (Post 9,15); *šmr b^{er}it* – »očuvati *b^{er}it*« (Ez 17,14; Pnz 7,9); *hzq* (hif.) *b^{er}it* – »držati *b^{er}it*« (Iz 56,4).

Za povredu ili obezvređivanje *b^{er}it* uzimaju se slijedeći glagoli koji ulaze u sintagmu s pojmom *b^{er}it*: *hll* (pi.) *b^{er}it* – »obeščastiti *b^{er}it*« (Ps 89,35); *pr* (hif.) *b^{er}it* – »prekrsiti *b^{er}it*« (Su 2,1); *škh b^{er}it* – »zaboraviti *b^{er}it*« (Pnz 4,31); *n^{er} b^{er}it* – »napustiti *b^{er}it*« (89,40); *‘br b^{er}it* – »prekrsiti *b^{er}it*« (Pnz 17,2).¹⁴

Uz toga se nedvojbeno može zaključiti da je *b^{er}it* stvarnost koja u biblijskim predajama na raznovrsne načine dolazi do izražaja. U toj stvarnosti dva ili više partnera dovedeni su u međuodnos. Pretvaranje tog odnosa u konkretni čin bio bi *b^{er}it* u određenom povijesnom trenutku kao događaj. Bez obzira koji partner pokrenuo inicijativu ili se zarekao na uvijek novo konkretiziranje odnosa – a u odnosima između Jahve i naroda inicijativa uvijek polazi od Jahve – značajno je da oba partnera imaju važnu ulogu. Iz semantičke analize bijelodano proizlazi da je moguće »uspostaviti«, »odsjeći«, »objaviti« *b^{er}it* ili »stupiti« u *b^{er}it*, da ga je moguće uvažavati i afirmirati, ali isto tako da ga je moguće i zaboraviti ili čak raskinuti.

Iz toga logično slijedi da *b^{er}it* ne može biti nametnut nikakvom prisilom, nego počiva na slobodnoj odluci partnera. Sa semantičkog stajališta u *b^{er}it* ulaze različiti značenjski vidovi kao što su: odluka, obećanje, obezivanje, samoodređivanje, zareknuće, pristanak, ugovor, savez, zavjet. Nemogućnost da se

¹² E. KUTSCH, n. d., u: THAT I, str. 339–353.

¹³ Takve dvostruke obveze izražavaju se jednostavno sintagmom u hebrejskom originalu »*b^{er}it bēn ... ubēn*« (1 Kr 15,19; 2 Ljet 16,3).

¹⁴ E. KUTSCH, THAT I, str. 344–347.

obuhvati stvarnost *b'rit* jednim pojmom nije toliko u izražajnom i jezičnom siromaštvu hrvatskog jezika koliko u bogatstvu stvarnosti zgusnute u taj hebrejski pojam.

2. Analiza pojedinih oblika *b'rit*

Ne samo da postoji semantička raznolikost zgusnuta u pojmu *b'rit* nego jednako tako postoji i njegovo tipološko bogatstvo. Otkrivajući zasebitosti pojedinih oblika *b'rit*, što su imali i različite reflekske u povijesti izraelskog naroda, na vidjelo izbija i sva teološka dubina i raznovrsnost odnosa između Jahve i naroda konkretiziranih u raznim povijesnim činima. Svracanjem pozornosti na postojanje različite tipologije *b'rit* omogućit će i nama da u teološko-pragmatskom smislu proširimo svoja teološka i antropološka obzorja razbijajući uvriježeno mišljenje kako praktično postoji samo jedan tzv. »sinajski *b'rit*«. Činjenica je međutim da osim njega postoji cijeli niz *b'rit* koji su imali istaknuto mjesto u starozavjetnoj teološkoj poruci. Tako se govori o *b'rit* s Abrahamom, Noom, Jošuo, Davidom. Metodološki valja upozoriti da ćemo unatoč isticanju tipološke različitosti, nastojati istaknuti pojedine važne strukturne elemente kao konstante u svakom tipu *b'rit* koji bi nam na kraju omogućili da donesemo relevantne zaključke.¹⁵

a) Jahvin *b'rit* s Abrahamom

U knjizi Postanka (Post 15), neobičnim crtama, u dijaloškom obliku, opisan je, kao zaključni čin, sjećanje *b'rit* s Abrahamom (15,18). Ali tom događaju prethodi nekoliko vrlo važnih čina. Inicijativa dijaloga između Jahve i Abrahama uspostavljena je Jahvinim obraćanjem Abrahamu. Jahvino okretanje Abrahamu označeno je trima važnim potezima: razbijanjem straha, obećanjem pomoći i obećanjem nagrade (15,1).

'al - tīrā'		
'ānōkī	māgen	lāk
s ^c korkā	harbēh	m ^c ōd'

Tri su značajke koje utvrđuju Jahvin stav prema čovjeku i zacrtavaju njegov odnos. U sadašnjosti Jahve razbija strah i daje pomoć, a u budućnosti mu nudi nagradu.

¹⁵ Autori se redovito slažu da su u starozavjetnim spisima prisutni razni oblici *b'rit* i s obzirom na osobe na koje se odnose i na konkretne sadržaje i posljedice koje se potom očituju u praksi. Ne postoji međutim jedinstven kriterij prema kojem bi se ti *b'rit* uspješno kategorizirali. Usp. L. KRINETZKI, *Savez Božji s ljudima prema Starom i Novom zavjetu*, Zagreb, 1975; A. BONORA, *Alleanza*, u: *Nuovo Dizionario die Teologia Biblica*, Milano, 1988, str. 21–35; G. E. MENDENHALL, *Covenant*, u: *IDB 1 (The Interpreter's Dictionary of the Bible)*, Nashville, 1962, str. 714–723; J. SCHILDERBERGER, *Covenant*, u: *Encyclopedia of Biblical Theology* (Ed. J. Bauer, prijev. s njem.), London, 1970, str. 140–146; M. WEINFELD, תְּרִיבָה *b'rit*, u: *TDOT II (Theological Dictionary of the Old Testament)*, [Ed. J. Botterweck and H. Ringger, prijev. s njem.] Michigan, 1977, str. 253–279; J. GILBERT, P. GRELOT, *Savez*, u: *RTB (Rječnik biblijske teologije, prijev. s franc.)*, Zagreb, 1969, str. 1128–1139).

Abraham je očito u nevolji, jer nema potomstva, a to za istočnjaka znači da nema budućnosti. Zbog toga se Jahvino obećanje i odnosi na potomstvo: Abrahamovo potomstvo bit će brojnije od zvijezda na nebu (15,5). Očigledno je posrijedi hiperbolična metafora. Redak što slijedi (15,6) predstavlja ključ cijelog događaja. Što treba uraditi Abram? Odgovor je samo naizgled jednostavan, ali ne i sam po sebi razumljiv.

w ^h he'čmin —————> ba Yhwh	(I povjerovala Jahvi). ¹⁶
---------------------------------------	--------------------------------------

Čin Abrahamove vjere proporcionalan je nevjerojatnosti danog obećanja. Zbog toga je neispravno mišljenje kako Bog sve čini, a ništa ne traži od Abrama. Jahvin zahtjev, bez obzira što nije izričit, neizmjerljivo je velik: Abram treba biti spreman prihvatiti ili ne prihvatiti tako veliko obećanje. Abraham je unatoč mogućnosti da se odluči i protiv Jahve ipak ostao uz Jahvu. Jahvino obećanje ne visi u zraku, nego se oslanja na njegovu spasiteljsku djelatnost u prošlosti koja potvrđuje Božji odnos prema čovjeku. I sad se želi naglasiti da je Jahve onaj te isti Bog koji oslobađa, kao što je to činio i u prošlosti. Obrazac kojim se Jahve legitimira kao Bog spasenja govori nedvojbeno tomu u prilog.

	'āšer hose' tika	
'ānī Yhwh	lātet l'kā 'et-hā'āres hazz'ōt l'rištāh	

Obrazac glasi, dakle, u prijevodu: »Ja sam Gospodin koji te je izveo... da ti dadne ovu zemlju u posjed« (15,7).

U tom obrascu upotrijebljen je glagol *ys'*,¹⁷ koji u hifilnom obliku označava Božju osloboditeljsku i spasiteljsku djelatnost, što se paradigmatično očitovala u izvođenju naroda iz egipatskog ropstva. Inače je u toj perikopi glagol *ys'* upotrijebljen četiri puta (15,4.5.7.14), što također može biti znakovit čin. Poslije simboličnog presijecanja određenih životinja, poslije dubokog sna i prolaza goruće zublje, veli se: U onaj dan rasiječe Jahve s Abramom *b'rit* i to obećanjem: Potomstvu tvomu dajem ovu zemlju (15,18).

	karat Yhwh	
bayyōm hahū'	'et-'abrām b'rit	
l'zar'ākā	nātattī	'et-hā'āres hazz'ōt

Zanimljivo je istaknuti kako je od početka Jahve zauzetno djelatna, dok Abram pokazuje vidljivu pasivnost. Jahvinu djelatnost označuju dva glagola: *ys'*

¹⁶ F. HAHN, *Genesis 15,6 im Neuen Testament*, u: Probleme biblischer Theologie, FS Gerhard von Rad, München, 1971, 90-107.

¹⁷ E. JENNI, *js' hinausgehen*, u THAT I, str. 755-761.

¹⁸ Glagol *ntn* upotrijebljen je u SZ 2000 puta i nalazi se na petome mjestu po učestalosti uporabe. Samo u knjizi Postanka nalazi se 150 puta. C. J. LABUSCHAGUE, *יָנַח ntn geben*, u: THAT II, München, 1976, str. 118-141.

(izaći, u hif. izvesti, osloboditi) i glagol *ntn*¹⁸ (dati), koji se u tekstu nalazi pet puta (15,2.3.7.10.18). Od toga četiri puta *Jahve* daje Abram, a samo jednom Abram je subjekt glagola *ntn* (15,10). Upotreba tih glagola ukazuje na činjenicu da je spasiteljska djelatnost zapravo milost, dar koji se daje i potječe od *Jahve*. Opisana *Jahvina* spasiteljska djelatnost zapravo je trodimenzionalna: ona se odnosi na prošlost, jer se *Gospodin* u prošlosti dokazao kao *Bog* spasenja. U sadašnjosti on je aktualna pomoć, je će *Abrahamova* nevolja oko potomstva već u sadašnjosti biti pretvorena u blagoslov. Međutim *Bog* će se istom u budućnosti pokazati kao spasitelj u svom nevjerovatnom obećanju, koje nije apstraktno, jer počiva na prošlosti, a započinje već u sadašnjosti. Objekt *Božjeg b^erît* jest zemlja i *bezbrojno potomstvo*.

Iako se na prvi pogled čini da se od *Abrama* traži zaista malo, ipak to nije tako; od njega se traži zapravo puno.¹⁹

Od njega se traži *potvrda* onoga što je bilo u prošlosti i *vjera* u ostvarenje onoga što će se dogoditi u dalekoj budućnosti. *Prihvat* i prošlosti i sadašnjosti i budućnosti kao čin vjere u nemoguće predstavlja zapravo ono naizgled »neznačno« pred što je stavljen *Abram*. *Prihvat b^erît* kao dara značio je otvorenost prema *Bogu* kao budućnosti.

b) *Sinajski b^erît s izraelskim narodom*

Događaj na *Sinaju*, ma kako god ga imenovali, predstavlja zapravo srce *Staroga zavjeta*.²⁰ Na *Sinaju* su naime stavljeni u međudnos veoma važni elementi u religioznom životu i teološkom oblikovanju pojedinih iskustava s *Bogom* na razini *naroda*. U okvir svečane i dramatične teofanije stavljena je proklamacija *Božjih riječi*, slušanje *naroda*, žrtveni obred i pečaćenje saveza krvlju. Tim činima otvorene su nove velike teme starozavjetne povijesti.

Zbog važnosti svih tih događaja pažnja biblijskih stručnjaka bila je usredotočena na ono što se zbilo u okvirima *Izl 19–24*. Iz brojnih rasprava što su se pojavile a vezane su za ovu tematiku, razvidno je kako su *sinajska* poglavlja *Izl 19 – 24* i književno i teološki veoma složena, jer odražavaju različita mjesta i različita vremena.²¹ K tome pada u oči da je u okviru *sinajske perikope (Izl 19–24)* pojam *b^erît* upotrijebljen relativno malo puta, u određenim sintagmama i s dosta

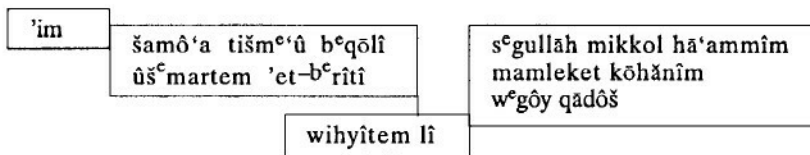
¹⁹ Čini se stoga da nije ispravno staviti naglasak *samo* na *Jahvino* djelo. Ono je zbilja veličanstveno, nevjerovatno, gotovo nemoguće. Spram tog čina traži se *vjera* koja će prihvatiti da je *Bogu* i ono što je, ljudski gledano, nemoguće, uistinu moguće. Usp. A. BONORA, *n. d.*, str. 23, koji ističe da *Božji čin* ne predstavlja za *Abrama* nikakvu obvezu. Slično i A. JEPSEN, *n. d.*, str. 167, koji ističe da je i »Berith *Abrahamu*, odnosno ocima, čisto zareknuće, obećanje«.

²⁰ J. SCHILDENBERGER, *n. d.*, str. 141.

²¹ A. BONORA, *n. d.*, str. 23.

²² Ovdje se, dakako, nameće velika tema ne samo o predajama, koje su i te kako važne za oblikovanje i izražavanje određenih teoloških pitanja, nego i o preradbama koje su uslijedile prilikom spajanja materijala i povezivanja u određenu zaokruženu cjelinu. Tako E. KUTSCH, *Verheissung und Gesetz*, *n. d.*, str. 78–79 tvrdi kao *Izl 19,3b–8(9)* ne spada ni u *J* ni u *E*. Iz upotrebe pojedinih izričaja kao *šmr b^erît*, *gôy qadôš* i *memleket kôhânîm* zaključuje kako taj tekst pokazuje blizinu s deuteronomističkim izrazima i predodžbama. Prema njegovu mišljenju, taj je tekst vjerovatno nastao u vrijeme sužanjstva. Usp. I. P. HYATT, *Exodus*, London, 1980, str. 200. Dobar prikaz odnosa *sinajske* i predaje izlaska dao je u svojoj knjizi E. W. NICHOLSON, *Exodus and Sinai in History and Tradition*, Oxford, 1973.

neodređenim sadržajem (Izl 19,5; 24,7.8).²² U Izl 19,5 u hipotetičkoj rečenici govori se o istinskom slušanju Jahvina glasa i opsluživanja Jahvina *b^rīt* kao i o posljedicama što iz toga proizlaze, ali je potpuno neodređeno što se pod *b^rīt* sadržajno misli. Evo kako ta rečenica (19,5) i strukturalno izgleda:

U prijevodu to bi značilo: »Budete li uistinu slušali moj glas i držali moj savez, vi ćete mi biti predraga svojina među svim narodima... kraljevstvo svećenika i narod svet« (19,5).

Iako nije jasno što se misli pod pojmom *b^rīt*, ipak se iz onoga što slijedi razaznaje da »slušanje glasa« i »obdržavanje *b^rīt*« imaju učinak i ostavljaju posljedice na narod. Narod naime ulazi u posebne odnose s Bogom. Riječ je o posebnom izdvajanju izraelskog naroda i stavljanju pod posebnu Jahvinu brigu i pažnju. Time se želi istaknuti kako izraelski narod ima istaknuto mjesto među svim narodima u odnosu spram Jahve, jer je on njegova svojina (s^egullâh); zapravo to izdvajanje nije samo uska povlastica za narod, nego mu ono daje »svećeničku ulogu«, posredničku ulogu među narodima. Da bi izraelski narod mogao obaviti tako uzvišenu zadaću posredovanja, on će primiti ponešto od Jahvine svetosti (qādôš).²³

Prema tome, *b^rīt* Izraela s Jahvom znači obuhvaćanje cijeloga života, koji s jedne strane ima svoje korijene u Bogu, ali koji se s druge strane profilira u odnosu s drugima. Iz tog odnosa nastaje za Izrael nova kvaliteta koja mu daje posebno mjesto.

Pošto je *b^rīt* bio ponuđen narodu u alternativnom obliku prihvaćanja ili neprihvaćanja, narod ga je na Mojsijevo posredovanje s oduševljenjem prihvatio, a Mojsije je prihvaćeni *b^rīt* vratio opet Jahvi.

Već je dostatno naglašeno kako je pojam *b^rīt* ostao u 19,5 dosta uopćen i da nije sadržajno određen. U Izl 20,1–17 veli se da je Jahve dao narodu *had-d^ebārîm* – riječi. Tih »deset riječi« predstavljaju zapravo sadržaj pojma *b^rīt* u Izl 19,5 gdje se izričito traži da narod *po-sluša*. Iz tih »deset riječi« narod spoznaje Jahvinu volju. Prihvaćajući *b^rīt* narod prihvaća njegov sadržaj kao Božju volju. Nadasve je važno što se priopćavanje dekaloga kao stvarnog sadržaja *b^rīt*, kojeg je narod oduševljeno prihvatio, dogodilo zaogrnutu plaštem uzvišene teofanije koja u činu sklapanja saveza i priopćavanja njegova sadržaja i ima svoj vrhunac.

²³ B. S. CHILDS, *Exodus*, London, 1987, str. 367. I on misli da te tri oznake Izraela: predraga svojina, svet narod i kraljevstvo svećenika valja shvatiti u međusobnom odnosu:

- Izrael je Božji narod kao njegovo vlasništvo, izdvojen od ostatka naroda.
- Izrael je također kao narod posvećen za službu Bogu među narodima sa svećeničkom funkcijom u društvu.
- Konačno Izraelov život bit će promijenjen svetošću Božjega saveza.

I na ovome mjestu valja pripomenuti da je u 20,1 definicija Boga slična onoj u Post 15. Jahve je predstavljen kao Bog koji spasava. Ta je tvrdnja utemeljena njegovim odnosom spram naroda u prošlosti, a to je onda realna garancija da će se on kao takav pokazati i u sadašnjosti i u budućnosti. Njegova se spasiteljska definicija odnosi na njegovo osloboditeljsko djelo izvođenja naroda iz Egipta. »Ja sam Gospodin, Bog tvoj, koji te je izveo iz zemlje egipatske iz kuće ropstva« (Izl 20, 2).

'ānōkī Yhwh 'ēlōhēkā
'āšer hōše'tika

mē'ereš mišraim
mibbēt 'ābādīm

Prema tome i pripočevanje sadržaja *b'rit* kao dekaloga nije značilo zaplašivanje naroda, nego je, stavljajući ga u okvire Jahvina izvođenja iz »kuće ropstva«, željelo u prvi plan staviti osloboditeljsku funkciju za čovjeka i narod što je ima sadržaj tih »deset riječi«.

Kao što je već rečeno u Izl 24,3–8 također je posrijedi »sklapanje saveza«.²⁴ Naime Mojsije kazuje narodu »sve riječi Jahvine i sve odredbe« (24,3). Reakcija naroda na te riječi istovjetna je onoj u 19,8. Narod odgovara u jedan glas: »Sve riječi što ih Jahve reče, vršit ćemo« (24,3b). Gotovo istovjetan odgovor naroda nalazi se i u Izl 24,7 pošto je Mojsije pročitao Knjigu saveza – *sēfer habb'rit*. U okviru prvog kazivanja »svih riječi i odredaba« (24,3) i čitanja »Knjige saveza« (24,7) Mojsije podiže žrtvenik s dvanaest kamenova i na njem su mladi Izraelci prinijeli žrtvu Bogu. Prema tome, žrtva je uokvirena u »riječi saveza«. Nakon čitanja Knjige saveza i obećanja naroda da će izvršavati sve što je Jahve rekao Mojsiju, Mojsije krvlju škropi narod riječima: »Ovo je krv Saveza koji Jahve s vama uspostavlja na temelju svih ovih riječi« (24,8).

hinnēh dam-habb'rit

'āšer kārat Yhwh 'immākem

'al qol-hadd'barim hā'elleh

U toj ratifikaciji saveza imamo bitne elemente: subjekti su Jahve i narod, *b'rit* se temelji na riječima, a zapečaćen je krvlju saveza. I tu *b'rit* na određen način obvezuje i narod, jer ga stavlja pred odluku odvajajući ga od drugih naroda, ali stavlajući ga istodobno među druge narode i dajući mu novu kvalitetu što proizlazi iz posebnog odnosa prema Bogu. Stvarni sadržaj *b'rit* jesu *qol-hadd'barim* (sve riječi). Značajno je što naglasak nije stavljen na zapovijedi, nego na riječi. S time se vjerojatno željelo istaknuti kako Jahve stupa s narodom u dijaloški odnos spram kojega narod ne može ostati ravno-

²⁴ Autori se ne slažu komu pripisati Izl 24,3–8. Postoje mišljenja da je tekst bio neovisan o klasičnim predajama, drugi ga opet stavljaju ili u E ili J predaju. Pregled mišljenja može se vidjeti kod B. S. CHILDS, n. d., str. 500. Postoje također i novi narativni pristupi tim tekstovima sinajske predaje. TH. BOOIJ, *Mountain and Theophany in the Sinai Narrative*, u: *Biblica* 65(1984), str. 1–26. Isto tako: G. C. CHIRICHIGNO, *The Narrative Structure of Exod 19–24*, u: *Biblica* 68(1987), str. 457–478.

dušan. Odluka naroda značajno je istaknuta dva puta gotovo istovjetno (24,3.7). Krv saveza znači s jedne strane pečaćenje sklopljenog saveza, a s druge ističe novu kvalitetu odnosa s Jahvom. »Sinajski savez nije u ovom tekstu prikazan kao ugovor, nego kao obiteljska veza: Yhwh i narod ujedineni su istom krvlju, to jest istim životom, oni su članovi jedne obitelji. Savez uistinu stvara vezu bratstva. 'Sinovi Izraelovi' (r.5) postaju u snazi takvog jedinstva 'am koji upravo ne znači 'narod' nego 'obitelj'. I to obitelj Jahvina.«²⁵

c) Božji b^erît sa svijetom

Razmatranje različite tipologije b^erît, što je susrećemo u starozavjetnim spisima, počeli smo od Jahve i Abrahama s obećanjem potomstva i zemlje, zatim smo nastavili na Sinaju, gdje je »odsječen« b^erît između Jahve i naroda, i konačno želimo u bitnim crtama izlo'iti sklapanje saveza s Noom, s cijelim svijetom i sa svim 'ivim bi}ima na zemlji (Post 9,8–17). Taj dio knjige Postanka (9,9–17) valja uvažiti u njegovu širem kontekstu, koji mu prethodi, u pripravi i ostvarenju potopa kao i o Noinu spasavanju (Post 6,1 – 9,17). Zapravo sam čin »sklapanja saveza« i može se jedino ispravno shvatiti u okviru cjelovitoga potopnog događaja.

Biblijski stručnjaci redovito se slažu u tome da je komad Post 9,8–17 djelo kasne svećeničke predaje (P).²⁶ Svratimo pozornost ponajprije na vanjski okvir unutar kojega je sklopljen savez s Noom. Ishodište tog događaja jest opća zloća koja je zahvatila čovječanstvo. Božja reakcija na takvo stanje bilo je Božje pokajanje što je stvorio čovjeka (Post 6,5–6).

Na scenu opće pokvarenosti doveden je Noa, čovjek koji je »našao milost u Jahvinim očima« (6,8). To je mogao postići jer je bio »čovjek pravedan i neporočan« i jer je »hodio s Bogom« (6,9).

Noaḥ	'iš ṣaddîq	tāmîm ḥāyah	Noaḥ
	'et-ha'ēlohîm	hithallek	

Prema tome, ono što je Nou izdvajalo od ostalih ljudi bila je pravednost i neporočnost, te zajedništvo s Bogom. I ovdje se, kao i u drugim slučajevima koje smo analizirali, Jahve pokazuje kao spasitelj. Kao i na prvim stranicama Biblije i ovdje se Jahve bori protiv kaotičnih sila vode koje nastoje uništiti Božje stvaranje u najširem smislu riječi (usp. Post 1,2). U opisu spasavanja (Post 8,1–22) uočava se određena sličnost s drugim paradigmatičkim činom, gdje Jahve također razdvaja vode i čini zemlju prohodnom i suhom za Izraelce, s prijelazom preko voda Crvenoga mora (Izl 14,15–31). I tamo i ovdje riječ je o vodi, i tamo i ovdje ugrožen je čovjek, i tamo i ovdje Jahve je onaj koji spasava. Na to upućuje, kao što smo dosad ustanovili analizirajući druge oblike b^erît, i uporaba glagola ys', koji je tipičan glagol u svom hifilnom obliku koji izražava Jahvino spasiteljsko djelovanje. U 8,1–22 glagol ys' upotrijebljen je pet puta (Post 8,7: dva puta, 8,16.17.19).

²⁵ A. BONORA, n. d., str. 24.

²⁶ C. WESTERMANN, *Genesis. Kapitel 1–11.* (BKAT 1), Neukirchen-Vluyn, 1974, str. 617. Isto tako: L. KRINETZKI, n. d., str. 11; A. BONORA, n. d., str. 30; H. SEEBASS, *Gehörten Verheissungen zum ältesten Bestand der Väter-Erzählungen?*, u: *Biblica* 64(1983), str. 189–209.

Poslije čina spasenja Jahve pristupa sklapanju saveza s novim čovječanstvom. *b^{erit}* i jest konačna Božja akcija kojom se želi s jedne strane ustanoviti novi odnos, a s druge taj odnos stabilizirati. Čin sklapanja novog odnosa i njegova stabiliziranja opisan je u Post 9,8–17. Zanimljivo je ukazati ne neke strukturne elemente teksta perikope.

r. 9:	wa'ānī		
	mēqīm	'et-b ^{erit}	'ittkem w ^e 'et zar'ākem
r. 11:	hāqimōtī	'et-b ^{erit}	'ittkem
r. 12:	nōtēn	zō't	'ōt-habb ^{erit}
r. 15:	w ^e zāqartī	'et-b ^{erit}	
r. 16:	ū ^e 'itūhā	lizqōr	b ^{erit} 'ōlām
r. 17:	hāqimōtī	'ōt-habb ^{erit}	

U tekstu 9, 8–17 osobito je naglašen pojam *b^{erit}* koji je upotrijebljen čak sedam puta (9,9.11.12.13.15.16.17), gotovo u svakom retku. Tri puta je uz *b^{erit}* stavljen zamjenični sufiks 1. lica jednine (9,9.11.15), pa riječ ima oblik *b^{erit}* i značenje »moj savez«. Jednom je *b^{erit}* objekt glagola *ntm* – »dati«, a subjekt je *'ēlohīm* – »Bog«; tri put je sintagma *qwm* (hif.) *b^{erit}* – »ustanoviti savez«, a dva puta *zkr b^{erit}* – »sjetiti se saveza«.

Iz analize proizlazi dalje da je u svim mjestima gdje je upotrijebljen pojam *b^{erit}* Jahve subjekt, a *b^{erit}* objekt Božje djelatnosti. Taj podatak zorno pokazuje da je Bog onaj u koga je uvijek inicijativa kad je riječ o sklapanju saveza, te da je *b^{erit}* prije svega njegov pothvat.

S druge pak strane valja skrenuti pozornost na statistički podatak u tekstu da je na svih sedam mjesta pojam *b^{erit}* stavljen u odnos bilo s Noinim potomstvom, bilo sa svim stvorovima, bilo jednostavno s »vama«, što se opet odnosi na Nou i njegovo potomstvo.

Sadržaj *b^{erit}* sačinjava Božje zareknuće da nikada više neće dopustiti da sile kaosa razore svijet. Život svijeta odvijat će se odsada pod budnom pažnjom Božjom. Vječni znak vječne pažnje Božje i njegova zareknuća, kao znak Božjeg *b^{erit}*, jest duga. Za dugu je u hebrejskom jeziku upotrijebljen pojam *qeset*, što znači i »ratnički luk«. Luk je kao ratničko sredstvo Božjom djelatnošću postao znak – 'ōt mira – *šalom*.

Kao i u drugim primjerima *b^{erit}* tako i u ovom slučaju sadržaj Božjega *b^{erit}* jest nezaslužena ljubav koja obuhvaća čovječanstvo u najširem smislu riječi. Znak te ljubavi jest duga. Samo po toj ljubavi čovječanstvo može opstati. Usmjerenost te spasenjske ljubavi prema drugima vidljiva je i iz činjenice što se bit *b^{erit}* nalazi u njegovu odnosu na one koji se nalaze u stanju nespašenosti i nevolje. I u ovom slučaju Bog se pokazuje kao onaj koji učinkovito mijenja stanje i spasava čovječanstvo. Iako je tekst kasnijih (svećeničkih) predaja, on ipak predstavlja teološki biser starozavjetne misli. A. Bonora lijepo ističe kako

opis sklapanja saveza s Noom »može predstavljati gotovo vrhunac teologije Staroga zavjeta«. ²⁷

3. Neki strukturni elementi *b'rit*

Pošto smo proveli analizu triju oblika *b'rit*, kojeg je Jahve uspostavio s Abrahamom i njegovim potomstvom, s Mojsijem i njegovim narodom te s Noom i njegovim potomstvom, mogu se sada izvući na površinu određeni strukturni elementi koji su zajednički tim trima analiziranim tipovima *b'rit*. Važnost ukazivanja na strukturne elemente jest u tome što nam oni mogu omogućiti da dokučimo u čemu bi bila bit stvarnosti što je označena pojmom *b'rit*, a iz toga bi onda proizašla i njegova teološka funkcija.

a) U svakom *b'rit* uspostavljenom između Boga i naroda, odnosno između Boga i pojedinca, pokretačka je inicijativa bila u Božjim rukama. Bjelodano je kako Jahve nije ničim uvjetovan i kako djeluje iz svoje slobode. Štoviše, moglo bi se reći da je *b'rit* vrhunac neuvjetovane slobodne odluke koja, prema ljudskim mjerilima, ne pokazuje nikakve racionalne razloge. Jahve uspostavlja *b'rit* kad on hoće, kako *on* hoće i s kim *on* hoće. Zbog toga *b'rit* predstavlja i određeni izbor koji ostaje u slobodi onoga koji bira. U našem slučaju to je Jahve. Možda bi se u tom smislu mogla shvatiti i slikovitost hebrejske sintagme *kr̄t b'rit* – »odsjeći *b'rit*«. Onaj s kime Jahve ulazi u poseban odnos jest »odsječen«, izabran, imenovan i konstituiran kao nova veličina. Ljubav uistinu s jedne strane individualizira čovjeka, a s druge ona ga opet povezuje s drugima. Očigledna je činjenica da narod postaje kroz *b'rit* narod, a čovjek pojedinac dobiva svoje dostojanstvo i svoje ime.

b) Bit svakog oblika *b'rit* jest u njegovoj okrenutosti prema drugome koji je izabran slobodnom odlukom. Taj »drugi« može biti i pojedinac i »zajednica« i narod. Ako je u pitanju pojedinac, onda se *b'rit* ne odnosi samo na njega nego i na njegovo potomstvo. Iz svih analiza jasno je da *b'rit* ne bi bio moguć ako bi postojala samo jedna strana, bez obzira kakva se važnost mogla pridati određenom partneru. Bez zajednice, što je *b'rit* upravo uspostavlja, on bi izgubio svoju bit i time prestao postojati.

c) Iz dosadašnjih analiza bjelodano je da se *b'rit* ostvaruje kad je Jahvin partner – pojedinac, skupina ili narod – u nevolji i kad treba Jahvinu pomoć. Iz osjećaja za stranku u nevolji Jahve uspostavlja *b'rit* koji korjenito mijenja situaciju. Nijedan *b'rit* nije ostvaren, a da se situacija nije promijenila: Abrahamu je Sara rodila dijete i tom djetetu i njegovu potomstvu obećana je zemlja; na Sinaju, narodu što se nalazio u »bezračnom« prostoru, između Egipta i obećane zemlje, na putu kroz pustinju, Jahve daje »svoje riječi« kao kodeks ponašanja; u opasnosti od opće potopne kataklizme Jahve poduzima odlučnu akciju spasavanja ljudske vrste. I u svakom od tih slučajeva uspjeh nije izostao.

d) Promjenu odnosa pratio je uvijek i neki vidljivi znak koji je ujedno i predstavljao početak ostvarivanja *b'rit*. Kod Abrahama je to sin, na Sinaju je teofanija s »Jahvinim riječima«, a kod Noe je duga. Gledano iz druge perspek-

²⁷ A. BONORA, *n. d.*, str. 30.

tive, znakovi imaju ulogu davanja određenog jamstva da *b^erît*, čije je težište pomaknuto prema budućnosti, nije ipak prazno obećanje.

e) U svakom činu kojim se uspostavlja *b^erît* Jahve se definira kao onaj koji je u prošlosti spasavao ugrožene pojedince i cijeli narod. Pritom se redovito misli na izvođenje naroda iz »kuće ropstva« iz Egipta, što se označavalo najvažnijim Jahvinim djelom. Da je opravdan takav zaključak, upućuje i podatak da se u izvedenim analizama nedvojbeno pokazalo kako se često upotrebljava glagol *ys'* – izaći, i to u svom hifilnom obliku, kao tehnički pojam za spasenje koje nalazi svoje semantičko opravdanje upravo u izvođenju iz Egipta.

Međutim, dimenzija Jahvina djelovanja u prošlosti samo je vidljiv dokaz za opravdanu nadu u spasenje u sadašnjosti, a još više u ono što će se dogoditi u budućnosti. Iako Jahve svoju spasiteljsku djelatnost otpočinje u sadašnjosti, on će ipak svoje glavno djelo izvesti u budućnosti. Stoga je opravdano *b^erît* shvaćati i kao obećanje utemeljeno na prošlosti i sadašnjosti.

f) *B^erît* se odnosi na razna područja života: na zemlju, na dinastiju, na narod, na svemir i na čovječanstvo. Upravo takva širina što je pokriva *b^erît* nedvojbeno pokazuje kolika je snaga u onoga tko zasniva *b^erît* i koji ga pokreće i koliko je on sposoban da se usmjeri na bilo koje područje života i da ga tu ostvari.

g) Na kraju valja reći je li i ako jest, koliko je *b^erît* obveza za oba partnera. Istina je, kao što smo dosad vidjeli, da *b^erît* polazi od Jahve kao što je istina da je usmjeren prema narodu. S obzirom na Jahvu *b^erît* je stalan budući da izražava spasiteljsku volju Božju. Zbog toga se on često i označava pojmom »vječan«, a samo Bog može uspostavljati vječne čine. S obzirom na drugoga partnera može se reći kako ni on nije bez obveza, što se na prvi pogled može učiniti. Međutim jasno je iz provedene analize da te obveze nisu detaljizirane. Prije bi se moglo reći da je riječ o obvezi što je nameće sama po sebi ljubav što je usmjerena na ljubljenu osobu. Istinska ljubav ostaje nepokolebiva u okrenutosti prema ljubljenoj osobi. Na ljubljenoj je osobi ipak zadaća da tu ljubav »osjeti« i da je značne s dostojnim poštovanjem primiti. Upravo to umijeće prihvaćanja čini se veoma važnim i presudnim za dalje odnose između Jahve i naroda. Upravo na tom neumijeću dolazilo je do određenih poremetnji u odnosima naroda prema Jahvi, što je imalo, dakako, i svoje posljedice.

4. U čemu se sastoji kidanje *b^erît*?

Sasvim je opravdano postaviti pitanje da li je moguće raskinuti zajedništvo uspostavljeno sklapanjem *b^erît*? Iz onoga što je već rečeno da se zaključiti kako je to posve moguće, jer je *b^erît* proistekao iz slobode jednog partnera i prihvaćen je slobodnom odlukom drugoga. A da je tomu tako potvrđuju i starozavjetni spisi koji ukazuju na činjenice u povijesti spasenja koje su se događale. U tim spisima postoji dokaz da se taj raspad konačno i dogodio.

Na činjenicu povrede saveza upućuje nedvojbeno i liturgija obnove saveza (Još 24; Pnz 5,2–3; 29,9–14) koja se prakticirala u Izraelu. Neprestano se željelo ukazati da *b^erît* znači slobodno prihvaćanje, ali i njegovo neprihvaćanje, kao druga mogućnost, ima svoje posljedice.

Isto tako postoje dokazi u starozavjetnim spisima da se raskid *b^erît* dogodio konačno i potpuno, i to voljom naroda (Jr 11,10; 14,21; 22,9; 31,32; 33,20.21;

Ex 17,15.16.19). Već iz nabranjanja ovih mjesta razvidno je kako su posebno dvojica proroka Jeremija i Ezekijel neosporno ukazivali na prekršaje na području *b'rit*. S tim u svezi oni su najavili jedan novi *b'rit* koji će Jahve učiniti s narodom. Ali kako je došlo do takvih iskustava? Općenito se može reći da proroci ne upotrebljavaju pojam *b'rit* kako bi izrazili odnose između Jahve i naroda. Samo Jeremija i Ezekijel u većoj mjeri govore o toj stvarnosti i o samom pojmu *b'rit*, ali znatno više o njegovu neuvažavanju i neprihvatanju. Hošeja je možda prvi prorok koji je govorio o *b'rit* (2,20; 6,7; 8,1; 10,4; 12,2). On međutim uspoređuje odnose između Jahve i naroda s odnosima nevjerne žene i muža. U tom braku nevjernosti paradigmatično se ističe vjernost, upornost i ljubav muža i izrazita nevjernost žene. Hošeja u tom sklopu govori o ljubavi saveza –*hešed*. Očito je da Hošeja, ma koliko god kod njega *b'rit* ne bio izdiferenciran, pod tim podrazumijeva intimni kompleks odnosa između Jahve i Izraela.

Što je zapravo smetnja da se *b'rit* kao spasiteljska djelatnost ostvaruje u narodu? Posrijedi je, prije svega, odnos koji je narod tijekom povijesti pokazivao prema stvarnosti zasnovanoj na *b'rit*. Izraelci su spasenjske učinke u prošlosti i obećanja što su postajala sigurnim znakom budućnosti smještali na automatsku razinu Jahvine obveze. Prema svemu tomu oni su bili ili ravnodušni ili čak i protivni. Izrael je jednostavno »zaboravio« *b'rit*. On je zaboravio da ga primi kao dar koji je proistekao iz duboke slobode i neshvatljive ljubavi. Ljubav što ju je Izrael osjetio kroz darove, koje je tijekom povijesti primao, on je jednostavno postvario i tako postvarenu ljubav želio je upotrijebiti u neke svoje sebične planove. Izrael se slomio na *b'rit*, jer nije bio naučio primati. Primanje dara ne obavlja se rukama, nego srcem. Darovi ljubavi postali su za Izrael zapreke da vidi darovatelja, da ga kao takvoga prepozna i prizna, da mu zahvali. U tom sustavu vrijednosti zemlja postaje većom vrednotom od onoga tko ju je obećao i dao Izraelcima; kult i zakoni postaju apstraktne veličine koje umjesto da čovjeka vode k Bogu, oni ga u tome sprečavaju. Ukratko: Izrael se jednostavno slomio na svome Bogu, jer je zamijenio darovatelja s darom. Darovi su postali idoli kojima se Izrael počeo klanjati. Prema tome nije preostalo ništa drugo nego da se idoli zemlje, hrama, kulta, dinastije, nacije skrše kako bi Izrael opet bio sposoban za prvotnu ljubav.

5. Najava novoga *b'rit*

Upravo se na tim osnovama temelji ona tako značajna najava *novoga b'rit* kod proroka Jeremije (Jr 31,31-34).²⁸ U čemu bi se taj *novi b'rit* sastojao? Čuveni Jeremijin tekst polazi prije svega od konstatacije koju Jahve priopćava o sklapanju *b'rit* s Izraelom i Judejom, određujući ga kao *b'rit hadašah* – novi savez (Jr 31,31). Kao i u svim prethodnim slučajevima inicijativa polazi od Jahve. Potom

²⁸ Zbog važnosti ovoga komada Jeremijina teksta on je odvajkada privlačio opravdanu pozornost brojnih biblijskih stručnjaka. Dok su jedni osporavali autentičnost teksta (B. Duhm, R. Smend), dotle su neki smatrali komad »krunom proroštva« (C. H. Cornill). Neki opet misle da se u temelju ovih riječi Jr 31,31-34 nalazi autentična prorokova riječ (P. Volz, G. von Rad). U novije vrijeme prevladava mišljenje da je komad Jr 31,31-34 deuteronomističkog podrijetla (S. Herrmann, W. Thiel, S. Böhrner). Usp. o tome: B. LUJIĆ, *Iskustvo Boga i čovjeka u Jeremijinoj knjizi*, Zagreb, 1985, str. 132-134.

dolazi negativno određenje novoga saveza s obzirom na prethodni savez. Tu se izričito tvrdi kako će novi savez biti drukčiji od onoga staroga, što je sklopljen s njihovim ocima kad je Jahve izvršio spasiteljsku akciju izvođenja naroda iz ropstva. Taj savez narod je jednostavno razvrgao. Najava novoga Božjeg zahvata u svojim bitnim elementima izgledala bi ovako:

činjenica	w ^c kāratī	b ^c rīt ḥadašāh	'et-bêt Yisra'el	we'et bêt Y ^c ḥūdāh
negativno određenje	lô' kabb ^c rīt	'ašer kāratī	'abôtām...	hëmmāh hëpërû 'et-b ^c rītī
BIT NOVOGA b ^c rīt	natattī	'et-tôrātī b ^c qirbām	w ^c al-libbām 'ektābennāh	
posljedice	w ^c hayitī lahem l ^c lôhīm		w ^c hëmmāh yihyû-li le'am	
način	'eslah la'āvônām		lô' 'ezkor 'ôd l ^c hattā'tām	

Dakle u čemu je sadržana bit novoga saveza? Taj *novi b^crīt* je dan (ntn). Njegovo davanje nosi u sebi bitnu značajku koja razlikuje taj *b^crīt* od prethodnih. Jahvina će uputa (tôrāh), Jahvine riječi, biti stavljene u čovjekovo središte i upisane u čovjekovo srce. Upravo u tom činu dogodio se zadivljujući novum unutar starozavjetne teologije. Naime nema više nikakvog izvanjskog obećanja: ni zemlje, ni dinastije, ni potomstva, ni kraljevstva, ni hrama, ni kulta, nego *korjenita obnova čovjekova srca* što se događa poistovjećivanjem čovjekove i Božje volje upravo u središtu čovjekova bića. Tim veličanstvenim činom Bog postaje čovjeku uistinu blizak. Rezultat te bliskosti jest mogućnost spoznaje Boga koja nije više pridržana samo privilegiranima, nego će ona odsad biti omogućena svima. Srce je univerzalna osnova, te zbog toga i širina Božjeg pothvata u *b^crīt ḥadašāh* razbija sve granice i omeđenja koja su postojala ranije. Ono što je u novom *b^crīt* novo jest *čovjek i njegova nova antropološka situacija*. Zapravo riječ je o korjenito novoj antropologiji koja počiva na teologiji, odnosno o novoj teologiji koja počiva na novoj antropologiji.

Riječ je zapravo o novom prihvaćanju Božje riječi (tôrāh), o onome što je Izrael dosad ili zaboravljao ili nije bio sposoban da je prihvati. Druga oznaka veličanstvenosti i dosega *b^crīt ḥadašāh* nalazi se u sveopćem oprostjenju, koje također polazi od Boga. Kako će se to dogoditi, nije određeno rečeno.

Prema tome, put prema novom *b^crīt* bio je otvoren i u bitnim crtama i određen. Konkretizacija izvedbe ostavljena je za budućnost. Međutim, svijest o potrebi takvoga korjenitog zahvata u bolesno čovjekovo srce, što je postalo nesposobno za ljubav, značila je ujedno i svijest o tome gdje prethodni berit nije bio dostatno učinkovit – upravo u čovjekovu središtu.

6. Zaključne misli

U razmatranju ove značajne biblijske teme krenuli smo od bogatstva stvarnosti što je pokrivena pojmom *b^crīt*. Pritom je naznačeno da je veoma teško pronaći primjeren pojam u suvremenim jezicima, pa onda i u hrvatskom, koji

bi koliko–toliko mogao ponijeti sve značenje i težinu što se nagomilala u biblijskoj kategoriji *b^erît*. Razlog je u tome što je prvotno postojalo sve bogatstvo odnosa između Boga i pojedinca, odnosno između Boga i naroda. Ta iskustva u svojim najraznovrsnijim oblicima artikulirana su kroz pojam *b^erît*, koji je vjerojatno bio najprikladniji da izrazi dubinu i širinu odnosa, ali ni u kom slučaju nije bio kadar obuhvatiti svu stvarnost odnosa.

Njegova teološka funkcija, kao što smo vidjeli i kroz analize nekoliko konkretnih oblika *b^erît*, bila je da izrazi odnos Jahve prema narodu ili prema pojedincu kao određeni povijesni čin, koji je imao svoju povijesno-spasiteljsku prošlost, koji je polazio od sadašnjosti, ali koji se istom u budućnosti trebao potpuno ostvariti. Prema tome, koliko god ispod pojma *b^erît* bile Božja ljubav i vjernost (*ḥesed*) koja svojom ljubavnom upornošću nadmašuje sve ljudske predodžbe i koja opravdano očekuje da nađe odjeka kod onih kojima je upućena, ipak valja reći da je *b^erît* teološka kategorija, koja je po svoj prilici u 7. i 6. stoljeću pr. Kr. u deuteronomističkim krugovima postala *interpretativnom kategorijom* cjelokupnih odnosa između Jahve i naroda. Shvaćajući da je u dosadašnjoj povijesti spasenja Bog bio uvijek onaj koji je u određenim ljudskim situacijama nevolje pokretao uvijek novu inicijativu pomoći, koja se artikulirala kao sveobuhvatna ljubav (*ḥesed*), te pošto su doživljeli da su bili razrušeni darovi koji su bili dani u prethodnim oblicima *b^erît*, deuteronomistička teologija, oslanjajući se na proročku *teologiju srca*, najavila je nov korjenit zahvat u ljudsku povijest, zapravo u središte te povijesti – u čovjekovo srce. Novi Božji zahvat značio je stvaranje novog partnera u novom zajedništvu.

Novum novoga *b^erît* odražava se zapravo u čovjekovu svijetu i u unutar-njosti njegova bića. Mogućnost ostvarbe novoga čovjeka i čovjekova svijeta bit će izvršena rušenjem idola što ih je čovjek podigao u svome srcu i tako postao neosjetljiv na Božju ljubav. Rušenje idola povezano je s općim opraštenjem čovjekove nevjernosti. Iz čovjeka će tada biti izvađeno kameno srce i u njega stavljeno srce od mesa (Ez 36,26–28).²⁹ Time će biti ostvareno načelo deuteronomističke teologije na koje su svedena sva iskustva povijesti spasenja: Bog će biti Bog naroda, a narod – narod Božji.³⁰

Kako će se to dogoditi, ostalo je otvoreno pitanje Staroga zavjeta. Putovi su bili otvoreni i mogućnosti naznačene. Inicijativa je bila prepuštena ponovno Božjoj spasiteljskoj ljubavi.

²⁹ »Cilj spasiteljskog djelovanja Božjega i ovdje je novo stvaranje naroda koji je sposoban da se potpuno pokori zapovijedima. S time se i ovdje povezuje očišćavajuće i opraštajuće uklanjanje dosadašnjega grijeha (Jr 31,34= Ez 36,25), ali se Božje spasiteljsko djelo sastoji prije svega kod obojice proroka u tome da Bog izvjesnim zahvatom u ljudsko srce osposobljuje čovjeka za savršenu poslušnost.« G. von RAD, TAT II, n. d., str. 245. Usp. također: F. STOLZ, *Die leb Herz*, u: THAT I, n. d., str 861–867.

³⁰ Ponovno valja upozoriti na veoma dobru studiju koja želi skrenuti pozornost upravo na tu činjenicu. L. PERLITT, *Bundestheologie im Alten Testament*, Neukirchen – Vluyn, 1969; ISTI, *Anklage und Freispruch Gottes*, u: ZThK 69(1972), str. 290-303.

ZUSAMMENFASSUNG

Ausgangspunkt unserer Untersuchung mit dem Titel »Theologische Funktion von berit in der Entstehung und Gestaltung der Beziehungen zwischen Gott und Volk in den alttestamentlichen Schriften« ist die semantische Analyse der vielfältigen mit dem Begriff b^crit bedeckten Wirklichkeit. Die durchgeführte Analyse hat bestätigt, daß b^crit viele Aspekte enthält: den Bund, die Entscheidung, die Verheissung, die Bestimmung, die Festsetzung, die Selbstverpflichtung, die Zusage. Die Analyse einiger konkreter Formen von b^crit hat manche Strukturelemente zum Vorschein gebracht: Die ständige Initiative Jahwes, die Bezogenheit von b^crit auf andere den Wechsel der Situation im Leben des Volkes durch b^crit, die sichtbaren Zeichen in der Garantie des Bundes, die dreidimensionale rettende Selbstverpflichtung Jahwes in Hinblick auf Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft, b^crit als hesed (Liebe, Treue).

Das Ergebnis dieser Geschichte des Volkes mit Gott war negativ: Die Versachlichung der hesed in verschiedenen Formen: die des Landes, des Volkes, der Dynastie, des Tempels, der Nachkommen. In diesem Prozess der Versachlichung wird der Gebende mit der Gabe verwechselt. Die versachlichten Gaben sind so Hindernisse für die Gottesliebe geworden. Deswegen sind diese Gaben durch Jahwe vernichtet worden.

Als Frucht der prophetischen Erfahrungen und zugleich der deuteronomistischen Theologie wurde eine neue Botschaft vom Neuen Bund angekündigt. Das Novum dieses Bundes lag darin, da er auf dem menschlichen leb (Herzen) gegründet werden sollte. Damit ist der Weg zum Neuen Testament durchbrochen.

B^crit hatte eine interpretative Funktion in der deuteronomistischen Theologie, die die Erfahrungen der Heilsgeschichte auf das Bundesformular zurückgeführt hat: Jahwe ist der Gott des Volkes, und das Volk ist das Gottesvolk. Die konkrete Verwirklichung des neuen b^crit ist wieder der Initiative der göttlichen hesed überlassen.